

לפרשת אמור – ונקדשתי בתוך בני ישראל

שכתוב שיעורו של הרב מנחם בן יעקב

א. פתיחה

נעסוק במצוות קידוש השם וכידוע שבחודשי אייר וסיון אפילו כשמברכים את החודש נוהגים לומר את תפילת 'אב הרחמים' וזאת מכיוון שבחודשים אלו היו פרעות רבות בעם ישראל והיו קהילות שמסרו את נפשם על קידוש השם, כגון קהילות שו"ם – שפירא, ורמייזא ומגנצא, וכן בדורנו חללי השואה. ולכן נעסוק היום במצוות קידוש השם כמופיע בפרשתנו פרשת אמור בה נאמר: "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים אני ה'" בצווי זה נאמרו כאן שתי מצוות, מצוות עשה ומצוות לא תעשה: מצוות לא תעשה - של 'לא תחללו את שם קדשי', ומצוות עשה - של 'ונקדשתי בתוך בני ישראל'.

ב. 'וחי בהם ולא שימות בהם'

הרמב"ם מסביר את מצוות אלו בפרק ה' מהלכות יסודי התורה:

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל. ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי. כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג – כלומר אם אדם אנוס על איזו מצווה לעבור עליה, כגון בתקופת השואה היו אנשים שמפאת המחסור היו צריכים לאכול טרפות, האם דבר זה מותר, מצווה או רשות? הרבנים פסקו להם שלא רק שמותר לאכול אלא גם חובה! כי אחרת הם ימותו ברעב וכמו שראינו בפרשה הקודמת "אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" ודורשים חז"ל 'וחי בהם ולא שימות בהם'.

מסביר רש"י במסכת סנהדרין שחשובה נפש אדם מישראל לפני הקב"ה יותר מהמצוות, כי התורה ניתנה כדי לקיימה על ידי עם ישראל אבל אם כדי לקיים את עם ישראל צריך לעשות עבירה מסוימת אז זה לא עבירה במקום של פיקוח נפש אלא זו מצווה; ולכן חולה שיש בו סכנה מחללים עליו את השבת ומי שאין לו מה לאכול כגון בזמן השואה מותר לו לאכול מאכלות אסורות ואין לו להחמיר על עצמו ולאמר 'איך אני אוכל מאכלות אסורות', ומסיים הרמב"ם את דבריו: **ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו** - כי עבר על וחי בהם ולא שימות בהם, ולכן אם הורה רופא לאדם לאכול ביום הכיפורים כדי לשמור על בריאותו והאדם לא אכל הרי עבר על איסור נוסף 'וחי בהם'.

ג. על ג' עבירות יהרג וכל יעבור

מסייג הרמב"ם את דבריו בהלכה ב':

כמה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכת דמים. אבל שלש עבירות אלו לא נאמר לו יעבור וכל ייהרג כגון אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג – 'או שתהרוג את פלוני או שנהרוג אותך' האם יהרוג את פלוני או שיהרג? עונה הרמב"ם: **יהרג ואל יעבור**. בגלל שרציחה לא דוחה פיקוח נפש, וכן אם אמר לו לעבור על עריות או על עבודה זרה, למשל היו מקומות בודדים בשואה שהיה אפשרות להמיר את הדת ולניצל והיו יהודים שלא עמדו בפיתוי והמירו את דתם, אמנם זה היה למראית עין אך גם כדי להגיע למצב של מראית עין בלבד

הם היו צריכים לעבור טבילה ולהיכנס לכנסיה ולנהוג כנוצרים וזו ממש קבלת נצרות וגם כאן יש דין של יהרג ובל יעבור.

ממשיך הרמב"ם בהסבר דבריו בהלכה ד:

כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם. ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברכים. כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחכיריו. ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן. ועליהן נאמר כי "עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה". ועליהם נאמר "אספו לי חסידי כורתני בריתי עלי זבח". וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם. ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברכים וכיטל מצות עשה שהיא קידוש השם ועבר על מצות לא תעשה שהיא חלול השם. ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין אפילו הרג באונס. שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו ובעדים והתראה שנאמר בנותן מזרעו למולך" ונתתי אני את פני באיש ההוא מפי השמועה למדו ההוא לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. ומה אם עבודת כוכבים שהיא חמורה מן הכל העובד אותה באונס אינו חייב כרת ואין צריך לומר מיתת בית דין. אבל אם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך הרשע ואינו עושה הנה הוא ככלב שב על קיאו.

ד. יהרג אחד ואל יהרגו עשרה – מה הדין?

מבאר הרמב"ם את דבריו מתוך המקרה הבא בהלכה ה':

נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן אם נסתכל על הברירה בעיניים ארציות נגיד הרי ברור שעדיף שיטמאו אחת ולא עשרה, עדיף אחת ולא כולם. אך לא כך בדין התורה: יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרגו כולכם. אומרים הגרמנים ימ"ש לאנשי היודנראט 'תמסרו רשימה של מאה אנשים שמחר מוציאים אותם להריגה ואם לאו נהרגו את כל העיר', עושים היודנראט חישוב ואומרים: 'אם נמסור מאה נציל את כל העיר, אנו הרי לא רוצחים את המאה אלא אנו מצילים את כל העיר' או אולי יש כאן גרמא של רציחה כי הם הנותנים לגרמנים לרצוח מאה יהודים! אז מה הדין פה? ישבו וביררו חכמי העיר את השאלה הזו ואמרו להם שזה אסור למסור כנכתב ברמב"ם: 'יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל'. ומה עשו בפועל היודנראט זה כבר השתנה ממקום למקום.

בספר אותיות של אש, עדויות מתקופת השואה בספרות ההלכתית, שנכתב על ידי איתמר לויין מסופר:

בחודש סיון תש"ב הורה מפקד מחנה קונין שהיה באזור העיר לודו' בפולין, ולפני המלחמה גרו בעיר זו כשלושת אלפי יהודים, מפקד המחנה הורה לזקן האסירים להכין רשימה של מאה ושישים אנשים אותם יש להעביר למחנה אחר, הוא לא אמר מה ייעשה באנשים אלו ודרש בתוקף להכליל ברשימה את הרב ר' זלמן אונגר ובנו, ראשי המשטרה ועוד מספר יהודים מבוגרים, היו מאסירי המחנה שלא ראו מקום לחשוש, היו אף אסירים שעקב המצב הבלתי נסבל במחנה הצטרפו מעצמם לרשימה.

ראו אנשי היודנראט שבין הנרשמים ברשימה היו אנשים רבים שהיו בעלי כושר עבודה ואמרו שהגרמנים אמרו לרשום ברשימה בעיקר את החולים ואת התשושים והם חוששים לנרשמים, אז האם מותר למסור אותם לידי הגרמנים? התשובה היא שאסור למסור.

אמר להם הרב דוד כהנא מגטו לבוב שאסור להם למסור אותם בגלל הדין של פיקוח נפש אפילו של רבים לא דוחה את איסור שפיכות דמים.

ה. חייך וחיי חברך - חיי מי קודמים?

אבל השאלה באמת היא מדוע זה כך הרי לכאורה יש מחלוקת בירושלמי בדבר זה בין ריש לקיש ובין ר' יוחנן, במקרה שגויים אמרו תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג את כולכם (הם לא אמרו את מי לתת להם): יהרגו כולם ואל יימסרו להם נפש אחת מישראל כי הם לא ציינו את מי הם רוצים, וממילא יש פה גרם רציחה ולכן אסור למסור אף אדם.

אך אם הגויים ייחדו להם ואמרו תנו לנו פלוני, למשל רב העיר, כדי להפיל מורך לבבות, על כך אומר הרמב"ם: *אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם. ואין מורין להם כן לכתחלה. ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל:*

והשאלה בהגיון פה היא למה ייהרגו כולם והרי אם יימסרו את אותו אחד, רק הוא יהרג וכל השאר יינצלו? ובחשבון של הנפשות מישראל האם אנו יכולים לעסוק בהצלת האחרים ולמסור אחד, הרי הדין הוא ידוע שאיסור הריגה לא נדחה מפני פיקוח נפש מכיון שאין לאדם רשות להרוג כי 'האם דמך אדום מדם חברך'? אז זה כשהשיקול הוא אחד מול אחד וזה ברור, אך כאשר מדובר פה על פיקוח נפש של רבים לכאורה אנו מקריבים אדם אחד והוא מציל את הרבים הרי עדיף להציל את הרבים ולא את האחד?!

ועל כך נחלקו בירושלמי ר' יוחנן וריש לקיש, והלכה כרבי יוחנן שרק אם הוא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי אז מחוייבים למסור אך אם לאו ייהרגו כולם ואל יימסרו את אותו אחד.

שואל הכסף משנה: הדין של 'מאי חזית דדמא דידך סומק טפי' האם דמך יותר אדום מדמו של חברך זה הסיבה שבגללה נדחה הפסוק 'וחי בהם' ומדוע לא נאמר הכלל בגלל 'מאי חזית' וברגע שהאחד הזה בין כה חייב מיתה האם בטל הכלל אז אין 'מה חזית' ונמסור אותו? או שהדין הזה של 'מאי חזית' אומר לי שברציחה אין דין פיקוח נפש ולכן בכל אופן אסור להם למסור?

ההלכה היא שבכל התורה וחי בהם ולא שימות בהם, אך במקרה של רציחה לא שייך בכלל העניין של פיקוח נפש ודמך לא קודם לדם חברך וזו ההלכה כמבואר ברמב"ם אך הרמ"ך חולק.

ו. 'מאי חזית דדמא דידך סומק טפי' – סיפור נורא ממחנה אושוויץ

ומעשה נורא ואיום היה במחנה השמדה אושוויץ, הצורר ימ"ש ציווה לדחוף עמוד של עץ בארץ וציווה שכל הנערים יעברו תחתיו ומי שלא יגיע לרף של העץ יישלח לבית השריפה. היו נערים רבים שהבינו שהם נמוכים מידי ולכן התאמצו ללכת על קצות רגליהן כדי שראשם יגיע ברף וכשתפסו הגרמנים את אחד מהם הם היכו אותו מכות רצח עד שנפח נשמתו ומשם נלקח לבית השריפה.

אחרי מבחן הגובה הנ"ל נשארו במגרש ארבע מאות נערים שלא עמדו במבחן אותו הציבו הגרמנים והם נשלחו לצריף מסודר בו לא ניתן להם אוכל כלל ולמחרת הם היו צפויים להישלח להריגה, והשומרים עמדו עליהם אין יוצא ואין בא.

והנה למחרת היה יום מהומה ומבוכה, כי אותו יום היה ראש השנה בו באי עולם עוברים לפניו כבני מרון ופשטה שמועה במחנה כי לעת ערב ילקחו כל הנערים לבית המוקד והיו מבוגרים במחנה שבנם היחיד שנשאר אחרי שכל המשפחה הושמדה נמצא כעת מיועד להריגה וכל אותו היום הם לא ידעו את נפשם. כמובן שהשומרים הרשעים לא שעו לתחנוני היהודים ולא הסכימו לשחרר שום נער מן הנערים, אך במקרה זה טענו הרשעים טענה שהיות שעליהם למסור לגרמנים בדיוק ארבע מאות ילדים ואם הם ישחררו אפילו ילד אחד דמם בראשם, וגם אותם ידונו לשריפה וממילא הם לא יכולים לשחרר אף נער.

אך תאוות הממון של הקאפו גברה, ותמורת בצע ממון הם הסכימו לשחרר איזה ילד ומיד חטפו ילד אחר כדי לעמוד במכסה אותה דרשו הגרמנים, וסגרו אותו בבידוד. היו אנשים שאיך שהוא הצליחו להחביא בכליהם מטילי זהב ויהלומים ונתנו את כל כספם כדי לשחרר את יקיריהם בלי לחשוב על כך שנער אחר יילקח למוות חלף הנער אותו הם פדו.

כמובן שהיו יהודים שהבינו שיש כאן שאלה בההלכה ואחד מהם ניגש אל הרב ואמר לרבי כך: הבן היחיד שלי והיקר שלי נמצא בשבי, ויש לי את היכולת לפדותו אך אין לי ספק שהקאפו יחפש ילד אחר במקומו, נמצא שאם אני פודה את בני בממון אני בהכרח גורם גרמא של רציחה. ולכן אני שואל מהרבי הלכה למעשה על פי דין תורה האם אני רשאי לפדותו או לא? ואמר הרב: ואני בשומעי זאת רעדה אחזתי לפסוק בדיני נפשות ואמרתי לו איך אוכל לפסוק הלכה בדיני נפשות הרי כשבית המקדש היה קיים שאלה כזו היתה מגיעה לסנהדרין ואני פה במחנה אין לי אפילו ספר הלכה ובלי עזרה של רבנים ובלי יישוב דעת. והאיש ממשיך ללחוץ על הרבי ומפציר בו האם מותר לו לפדות את בנו, והרבי ממשיך לענות לו שהוא לא יכול להשיב.

ראה האיש שהרבי לא רוצה להגיד לו את דבר ההלכה, כי הרי על פי ההלכה גרם רציחה הוא אסור. ברגע של התרוממות אמר האיש בהתלהבות גדולה: רבי, עשיתי את המוטל עלי על פי דין תורה ושאלתי את הרבי ואין כאן עוד רב אחר שיוכל לענות. אם הרב אומר שמותר לי לפדות את בני אז מותר לי, אך אם הרב לא אומר שמותר פירוש הדבר הוא שאסור לי על פי ההלכה, ואז הילד שלי ימות על פי ההלכה, כי כך נגזר עליו וייחשב לי הדבר כאילו עקדתי את בני כאברהם שעקד את יצחק.

אומר הרב כי ליבו נקרע ליב' קרעים בראותו את אותו אבא כי כל אותו ראש השנה ראה את אותו האבא בשמחה שאף על פי שיכול היה לפדות את בנו לא פדאו משום איסור רציחה של האחרים כי התורה לא התירה לו לעשותו.

ז. חייך קודמים לחיי חברך

ויש עוד כהנה וכהנה מעשים בהם אנשים יכלו לפדות את עצמם או את חבריהם, ואם בגלל שהיו פודים היו הצוררים תופסים מישהו אחר זה כמו 'פסיק רישא' וזה ממש גרם רציחה ומעשה זה אסור.

והיה פעם שהגרמנים ביקשו את אחד הרבנים להריגה ואחד האנשים התנדב למות במקומו, ואחרי כמה שעות הגרמנים גילו שרימו ואתם אז הם הרגו עוד כמה יהודים ונשאלה שאלה אם מעשה ההחלפה היה מותר והאם מותר בכלל לאדם לנדב את עצמו למות במקום חברו?

ומסיפור אחר באותו ספר נראה כי אין לאדם רשות לנדב את עצמו למות במקום חברו, וכאן מופיע הכלל של ר' עקיבא ממסכת סנהדרין בסוגיא על שניים שהיו הולכין בדרך ולאחד נשאר מים ולשני יש מים בכמות מועטה כדי לחיות את עצמו בלבד ואומר רבי עקיבא כלל: 'חייך קודמים לחיי חברך'. ולכן אין לאף אחד רשות למסור את חייו אפילו על מנת להציל אדם אחר כי חייך קודמין לחיי חברך.

זאת אומרת שהשאלה של קדושת החיים, ונושא 'לא תחללו את שם קודשי' לעיתים תפסה לבושים שונים, לעיתים היתה השאלה האם מותר להציל עצמו ואחרים יהרגו שזה אסור ועל זה נאמר לא תחללו שם קדשי, ולעיתים היו אנשים מוכנים להיכנס למצב בו היו מאבדים את חייהם בוודאי, ובמקרה כזה יש כאן ממש גרמא של שפיכות דמים כי אף שמותר לאדם להיכנס לספק סכנה על מנת להציל את חברו אבל להיכנס לסכנה ודאית אין לאדם רשות מפאת טעמו של רבי עקיבא 'חייך קודמין לחיי חברך'.

ח. קידוש השם בחיים

א"כ ראינו כיצד מצוות קידוש השם מתקיימת במצבים של אנשים שהם ממש מועמדים למיתה.

אבל יש אנשים היכולים לקיים קידוש השם לא במיתה אלא בחיים, אז מהו "וחיללת את שם אלוהיך אני ה'" מהו קידוש ה' בחיים, ומה זה לחיות על קידוש השם?

במסכת יומא אומרת הגמרא, מהו ואהבת את ה' אלוקיך' שיהא שם שמיים מתאהב על ירך – שיהא אדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא דיבורו בנחת עם הבריות וכל משאו ומתנו בשוק נאה, ונושא ונותן באמונה, מה הבריות אומרות עליו? פלוני שלמד תורה אשריו שלמד תורה ואשרי רבו שלימדו תורה וזה מקדש את ה' בחייו ולא במותו.

אך אם האדם הולך בדרך שאינה מתוקנת אומרים האנשים: אוי לו לאותו אדם שלא למד תורה כי אילו היה לומד תורה היה כאותו אדם המוזכר לעיל שדרכיו ומעשיו מתוקנים ודיבור בנחת עם הבריות שעל הראשון הכתוב אומר: 'עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר'.

ומנגד אם אדם לומד תורה ולא מקפיד על דיבור בנחת, ולא מתנהל בדרך ארץ עם הבריות אז הבריות אומרות 'אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לרבו שלימדו תורה' ועליו הכתוב אומר: 'ויבואו אל הגויים אשר באו שם ויחללו את שם קודשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו' – יש כאן חילול השם!

ט. גדרי חילול השם

אומר הרמב"ם:

ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם. והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם. ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילול את השם כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר. והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן. או שירבה בשחוק או באכילה ושתייה אצל עמי הארץ וכיניהן. וכמו שאמר רב בגמרא במסכת יומא: היכי דמי חילול ה' ? כגון אני שאני לוקח בשר בשוק ואני לא משלם מיד., האמת היא שהרבה שנים לא הבנתי את המימרא הזו הרי הרבה אנשים קונים בשוק בהקפה ומדוע רב אומר על קניה בהקפה שזה חילול השם?

עד שראיתי שתפקידו של רב היה להיות הממונה על השווקים, לראות את תפקודם ולפקח על המידות והמשקולות כממונה מטעם המלכות; ואם איש כזה יוצא לשוק ולא משלם על הבשר אנשים בודאי חושדים שיש כאן 'פרשת הולילנד' או 'פרשת מגדלי אקירוב' אנשים חושדים שיש כאן איזה משהו לא נקי והרי צונו 'והייתם נקיים מה' ומישראל' ולכן רב אומר כגון אנה שאני לוקח בישראל, וכגון רב יוסף שאומר כגון אני כאשר אני הולך ארבע אמות בלי תפילין, כי לא הכל יודעים שנחלשתי בגרסתי אלא יש החושדין שנחלשתי בלימודי – כלומר אדם כמוהו לא ראוי לעשות כן.

ומרחיב עוד הרמב"ם את גדר מחלל ה':

או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס. וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין.

אך מנגד עומד מקדש ה':

וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם. מכבד להן ואפילו למקילין לו. ונושא ונותן באמונה. ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן. ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין. והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם. עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה' ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר: כי יש קידוש השם במותו ויש קידוש השם בחייו שאם אדם חי בצורה שהוא מקדש שם שמיים ועליו הכתוב אומר 'ישראל אשר בך אתפאר' אז אדם זה חי במצב של קידוש השם.

יזכנו הקב"ה לקיים את דברי הרמב"ם האלו ויקויים בנו 'ישראל אשר בך אתפאר' ויהיו דברים אלו לעילוי נשמת קדושי ישראל – בשואה במלחמות ישראל ובפעולות הטרור וכל השאלות שהתעוררו שם בנוגע לפיקוח נפש מראים לנו עד כמה היהודים לא רצו ליכשל באבק רציחה אפילו במציאות קשה של חיים ומוות.